

OLIV TA'LIMDA TALABALAR FIKRLASHINING DIVERSIFIKATSIYASINIRIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH

Abdullayeva Nafisa Anvarovna

ADPI, PhD, dotsent

Telefon:+998(93) 691-50-00 E-mail: n.a.abdullayeva@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimida talabalar tafakkur diversifikatsiyasini rivojlantirishning ahamiyati, zamonaviy ta'lim jarayonida qo'llaniladigan didaktik strategiyalar va ularni takomillashtirish bo'yicha takliflar tahlil qilinadi. Shuningdek, talabalarning kreativ, tanqidiy, mantiqiy va divergent fikrlashini faollashtiruvchi pedagogik yondashuvlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: tafakkur diversifikatsiyasi, kreativ fikrlash, divergent fikrlash, didaktik strategiya, innovatsion pedagogika, oliy ta'lim.

Аннотация: В данной статье анализируются значение развития диверсификации мышления студентов в системе высшего образования, дидактические стратегии, применяемые в современном образовательном процессе, а также предложения по их совершенствованию. Кроме того, раскрываются педагогические подходы, активизирующие креативное, критическое, логическое и дивергентное мышление студентов.

Ключевые слова: диверсификация мышления, креативное мышление, дивергентное мышление, дидактическая стратегия, инновационная педагогика, высшее образование.

Abstract: This article analyzes the importance of developing students' thinking diversification in higher education, the didactic strategies used in modern educational processes, and recommendations for their improvement. It also outlines pedagogical approaches that enhance students' creative, critical, logical, and divergent thinking.

Keywords: thinking diversification, creative thinking, divergent thinking, didactic strategy, innovative pedagogy, higher education.

KIRISH

XXI asr ta'limi talabalardan mustaqil fikrlash, yangicha yondasha olish, axborotni tahlil qilib, kreativ natijalar chiqarish qobiliyatini talab qiladi. Shu bois oliy ta'lim muassasalarida tafakkur diversifikatsiyasini rivojlantirish — ya'ni talabaning turli yo'nalishlarda fikrlay olishi, vaziyatlarga mos yechim topishi va intellektual moslashuvchanlikni shakllantirish — muhim vazifa hisoblanadi. Zamonaviy

ta'limning asosiy maqsadlaridan biri – talabalarda ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishdir. Talabalarining kognitiv rivojlanishida eng sezgir bosqich bo'lib, aynan shu davrda divergent fikrlashning shakllanishi ularning keyingi pedagogik bosqichlaridagi muvaffaqiyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Oliy ta'limda talabalar tafakkur diversifikatsiyasini rivojlantirish masalasi so'nggi yillarda xalqaro va mahalliy ilmiy tadqiqotlarda keng yoritilmoqda. Psixologiya va pedagogika fanlarida tafakkur xilma-xilligi (diversifikatsiyasi) asosan kreativ, divergent, tanqidiy va analitik fikrlash turlari bilan integratsiyada o'rganiladi. Guilford (1967) divergent fikrlashni inson ijodkorligini shakllantiruvchi asosiy omil sifatida talqin qilgan bo'lib, uning kognitiv jarayonlardagi roli hozirgi tadqiqotlar tomonidan ham tasdiqlanadi. Shuningdek, Trilling va Fadel (2009) XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishda talabalarining kreativ fikrlashini rivojlantirishni ta'lim jarayonining markaziy vazifalaridan biri sifatida ko'rsatadi.

Anderson va Krathwohl (2001) tomonidan taklif etilgan Bloom taksonomiyasining yangi talqini yuqori darajadagi fikrlash ko'nikmalarini (tahlil, sintez, baholash, yaratuvchanlik) o'rgatishda didaktik strategiyalarni qayta ko'rib chiqish zarurligini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuv oliy ta'limda tafakkur diversifikatsiyasini rivojlantirishga metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan amalga oshirilgan ilmiy ishlarda ham innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va muammoli ta'lim asosida talabalarining fikrlash faolligini oshirish masalalari keng yoritilgan. Bekmurodov va Yo'ldosheva (2021) innovatsion ta'lim texnologiyalari talabaning mustaqil fikrini shakllantirishda muhim omil ekanini asoslaydi. Hasanov (2020) esa kreativ fikrlashni rivojlantirish interfaol metodlar samaradorligi bilan bevosita bog'liq ekanini ko'rsatadi.

Xorijiy tadqiqotlar qatorida Scott (2015) zamonaviy didaktik strategiyalarni “moslashuvchan, integrativ va talaba markazida bo'lgan ta'lim modeli” sifatida tavsiflaydi. Merriam va Baumgartner (2020) raqamli ta'lim muhitining intellektual faoliyatni faollashtirishdagi o'rnini ta'kidlaydi. Paivio (1986) tomonidan ilgari surilgan dual kodlash nazariyasi esa o'quv jarayonida vizual va verbal ma'lumotlarni birgalikda qo'llash tafakkur moslashuvchanligini oshirishi mumkinligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim muassasalarida tafakkur diversifikatsiyasini rivojlantirishni ta'minlovchi didaktik strategiyalar: fanlararo integratsiya; interfaol metodlar; loyiha asosida o'qitish; raqamli pedagogika; muammoli ta'lim bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularning

qo'llanishi talabalarning intellektual salohiyatini chuqur rivojlantirishga xizmat qiladi.

Muhokama. Oliy ta'limda talabalar fikrlashining diversifikatsiyasini rivojlantirish strategiyalarini takomillashtirishning metodologik asosi zamonaviy pedagogik yondashuvlar, kognitiv psixologiya tamoyillari hamda oliy ta'limdagi kompetensiyaviy yondashuv konsepsiyasiga tayanadi. Strategiyalarini takomillashtirishni amalga oshirishda quyidagi bir necha metodlar majmuasi qo'llanildi. Nazariy tahlil metodida pedagogik, psixologik va metodik adabiyotlar, xalqaro ilmiy maqolalar, monografiyalar, UNESCO ilmiy hisobotlari o'rganilib, mavzuning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi. Ushbu metod yordamida tafakkur diversifikatsiyasi tushunchasi, uni rivojlantiruvchi omillar va didaktik strategiyalar tasnifi shakllantiriladi. Taqqoslash va tizimli yondashuvda esa mahalliy va xorijiy ta'lim tizimlarida qo'llanilayotgan didaktik strategiyalar qiyosiy tahlil qilinadi. Bu jarayon oliy ta'lim muassasalarida samarali bo'lgan yondashuvlarni aniqlash va ularning umumiy hamda farqli jihatlarini belgilashga imkon beradi. Pedagogik kuzatuv Oliy ta'lim dars jarayonlarida kuzatuvlar amalga oshiriladi. Interfaol metodlar, muammoli ta'lim, loyihaviy o'qitish va raqamli texnologiyalarning talaba fikrlash faoliyatiga ta'siri kuzatiladi. Kontent tahlil metodini qo'llash orqali pedagogik tadqiqotlar, oliy ta'lim standartlari va o'quv dasturlarining mazmuni kontent tahlil asosida o'rganiladi. Bu usul talabalarning fikrlash tizimini rivojlantirishga xizmat qiluvchi didaktik imkoniyatlarni aniqlashda qo'llaniladi. Tadqiqot doirasida oliy ta'lim o'qituvchilari, psixologlar va metodistlar bilan suhbatlar o'tkazishda Ekspert baholash metodidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Chunki ularning fikrlari asosida didaktik strategiyalarni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Umumlashtirish va modellashtirishda olingan ma'lumotlar asosida talabalarning tafakkur diversifikatsiyasini rivojlantirishga qaratilgan yagona model va takomillashtirish yo'nalishlari tizimli ravishda umumlashtiriladi.

Tafakkur diversifikatsiyasi – bu talabaning bir xil muammoni turli nuqtai nazardan ko'rib chiqish, muqobil yechimlar ishlab chiqish va fikrlar rang-barangligini namoyon qila olish qobiliyatidir. U kreativ fikrlash, anqidiy fikrlash, mantiqiy fikrlash, divergent fikrlash hamda analitik fikrlash kabi turlarini o'z ichiga oladi.

Natijalar. Oliy ta'limda didaktik strategiyalarni qo'llash juda muhim. Zamonaviy ta'lim muhitida an'anaviy ma'ruza va mustahkamlash usullari yetarli samara bermayapti. Talabalarning faol fikrlash jarayonini qo'zg'atish uchun quyidagi strategiyalar talab etiladi:

- interfaol ta'lim metodlari

- loyihaviy ta'lim
- muammoli ta'lim
- tadqiqotga yo'naltirilgan o'qitish
- STEAM yondashuvi
- raqamli ta'lim texnologiyalari

Tafakkur diversifikatsiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi didaktik strategiyalarni sabab o'tganimizda dastlab Muammoli ta'lim strategiyasiga murojaat qilamiz. Talabalarga hal etilishi murakkab bo'lgan muammo beriladi va ular mustaqil yechim izlashga yo'naltiriladi. Bu jarayon muqobil fikrlashni kuchaytiradi. Loyiha asosida o'qitishdan foydalanish ham samarali hisoblanib, unda talabalar real hayotga yaqin loyihalar ustida ishlaydi. Guruhli muhokama, tajriba, izlanishlar orqali tafakkur kengayadi. Interfaol metodlar, ya'ni "Debat", "Aqliy hujum", "Sinkveyn", "Klaster" kabi usullar fikrlar rang-barangligini rivojlantiradi. Raqamli va media ta'lim esa simulyatsiya, onlayn platformalar, sun'iy intellekt yordamida o'qitish talabaning mustaqil tahlil qilish qobiliyatini oshiradi. Tahliliy fikrlash mashqlari - Case-study, Tahliliy jadval, "Nima uchun?" texnikasi kabi mashqlar talabaning analitik fikrlashini rivojlantiradi.

Didaktik strategiyalarni takomillashtirish bo'yicha natijalar ilmiy asoslash mumkin. Masalan, raqamli ta'lim ekotizimini kengaytirish. Bunda sun'iy intellekt, moslashuvchan o'quv platformalari va elektron laboratoriyalarni joriy etiladi. Pedagoglar malakasini oshirishda Innovatsion o'qitish metodlari bo'yicha o'qituvchilar uchun treninglar tashkil qilish ham yaxshi samara beradi. Fanlararo integratsiyani kuchaytirish, ya'ni STEAM loyihalar, ko'p yo'nalishli topshiriqlar orqali fikrlash tarmoqlanishi ta'minlanadi. Talabalarning mustaqil fikrlashini rag'batlantirishda tanlovlar, ilmiy konferensiyalar, startaplar orqali ijodiy yondashuv qo'llab-quvvatlanadi. Baholash tizimini yangilash uchun jarayon asosida baholash, kompetensiyaga yo'naltirilgan baholash tizimi joriy etilishi kerak.

XULOSA

Oliy ta'lim tizimida talabalar tafakkur diversifikatsiyasini rivojlantirish – zamon talabi. Didaktik strategiyalarni takomillashtirish orqali talabalarda kreativ, tanqidiy va analitik fikrlashni shakllantirish, ularning mustaqil ta'limga bo'lgan motivatsiyasini oshirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash imkoniyati yaratiladi.

Oliy ta'lim tizimida talabalar tafakkur diversifikatsiyasini rivojlantirish strategiyalarini takomillashtirish zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biridir. Bu jarayon nafaqat talabalarning intellektual salohiyatini oshiradi, balki ularni global mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Didaktik strategiyalarning ilmiy asosda modernizatsiya qilinishi ta'lim sifati

va samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib, kelajak o'quv jarayonining sifat ko'rsatkichlarini belgilab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Bekmurodov, M., & Yo'ldosheva, G. (2021). Oliy ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Hasanov, A. (2020). Ta'lim jarayonida kreativ fikrlashni rivojlantirish omillari. O'zbekiston pedagogika jurnali, 4(2), 45-52.
3. Karimova, D. (2022). Talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning zamonaviy yondashuvlari. Ta'lim va rivojlanish, 5(1), 67-73.
4. Guilford, J. P. (1967). The Nature of Human Intelligence. New York: McGraw-Hill.
5. Scott, C. (2015). The futures of learning 3: What kind of pedagogies for the 21st century? UNESCO Working Papers, 15, 1-21.
6. Абдуллаева Н.А. Кичик ёшдаги ўқувчиларни билиш фаоллигини оширишда геометрик масалаларнинг ўрни // SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 10 | 2022 ISSN: 2181-1601
7. Абдуллаева Н.А. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини аниқ фанларни ўқитишга тайёрлашнинг герменевтик асослари // International Journal of Education, Social Science & Humanities. Volume-11 | Issue-5 | 2023 Published: | 22-05-2023 | - B. 2484-2489b.